

Gierbissz

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telefon dyżurny 21-34-34

Telex: 816-436

BS/353/128/90

POLITYKA GOSPODARCZA RZĄDU - DZIESIĘĆ MIESIĘCY REALIZACJI

Dynamika opinii społecznych

Komunikat z badań

Warszawa, październik 1990 r.

Celem opracowania jest przedstawienie dynamiki opinii społecznej o naszej sytuacji gospodarczej oraz o polityce rządu w tym zakresie w ciągu dziesięciomiesięcznego okresu wprowadzania nowych reguł funkcjonowania naszej gospodarki. Opinie w tej kwestii są zbierane przez CBOS¹ za pomocą różnorodnych wskaźników stosowanych z różną częstotliwością.

Opinie o obecnej i przyszłej sytuacji gospodarczej

Systematycznie, co miesiąc, respondenci CBOS oceniali aktualną sytuację gospodarczą naszego kraju oraz formułowali swoje przewidywania co do jej rozwoju w ciągu najbliższych dwóch lat. Otrzymane dane są przedstawione w tabeli 1 i 2.

Tabela 1

w procentach

"Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację gospodarczą w Polsce? Czy jest ona:	Wskazania respondentów według terminów badań:								
	I '90	II '90	III '90	IV '90	V '90	VI '90	VII '90	IX '90	X '90
dobra	2,3	5,5	14,4	17,0	13,1	14,5	9,9	15,0	16,4
ani dobra, ani zła	10,0	16,3	26,6	27,0	26,1	25,0	24,9	28,2	26,0
zła	87,7	78,2	59,0	56,0	60,8	60,5	65,2	56,8	57,6
Aprobata "netto"	-85,4	-72,7	-44,5	-39,0	-47,7	-46,0	-55,3	-41,8	-41,2
Średnia	2,32	2,71	3,23	3,35	3,17	3,22	3,11	3,30	3,30

W każdym z badań odsetek respondentów oceniających sytuację gospodarczą jako złą był kilkakrotnie wyższy niż formułujących oceny pozytywne bądź określających tę sytuację jako "ani dobrą, ani złą". Uzyskane dane wskazują także na znaczący, choć nierównomierny przyrost ocen pozytywnych (różnica pomiędzy badaniem styczniowym i październikowym wyniosła 14,1 punktu procentowego) oraz większe, choć podobnie nierównomierne zmniejszanie się liczby ocen negatywnych (różnica w tym samym okresie sięgnęła 30,1 punktu procentowego). Należy również zwrócić uwagę na

¹ Comiesięczne (poza sierpniem br.) sondaże CBOS "Aktualne problemy i wydarzenia" (1-9) każdorazowo przeprowadzone na reprezentatywnych próbach losowych dorosłych mieszkańców kraju liczących standardowo 1500 osób.

równomierne zwiększanie się odsetka respondentów (w porównaniu z wynikami styczniowymi o 16 punktów procentowych) oceniających sytuację gospodarczą jako "ani dobrą, ani złą". Analiza dynamiki "aprobaty netto" (różnicy pomiędzy odsetkiem oceniających pozytywnie i negatywnie naszą sytuację gospodarczą) pozwala stwierdzić, że po pierwszym okresie wzrostu wartości tego wskaźnika i gwałtownym obniżeniu w maju, w lipcu po chwilowej poprawie osiągnął on najniższy od marca poziom. We wrześniu nastąpił, trwający do października, powrót do najkorzystniejszego w analizowanym okresie kwietniowego poziomu.

Spostrzeżenia te są potwierdzone przez dynamikę średniej ocen formulowanych przez respondentów na podstawie zastosowanej w kwestionariuszu skali². Wartość średniej dla dwóch ostatnich miesięcy wskazuje, że przeciętna ocena naszej sytuacji gospodarczej mieści się pomiędzy określeniami "raczej zła" i "ani dobra, ani zła".

Tak więc, porównanie wyników sondażu październikowego z wynikami pozostałych badań pozwala stwierdzić, że aczkolwiek jest to miesiąc, w którym nadal zdecydowanie dominują opinie negatywne, to jednak ich przewaga nad pozytywnymi jest dwukrotnie niższa niż w styczniu i należy do najniższych w całym badanym okresie.

Dużo bardziej korzystne niż ocena aktualnego stanu sytuacji gospodarczej są przewidywania dotyczące jej rozwoju (tab. 2).

Tabela 2 w procentach

Czy w ciągu najbliższych dwóch lat, Pa- na(i) zdaniem, sy- tuacja gospodarcza:	Wskazania respondentów według terminów badań:								
	I '90	II '90	III '90	IV '90	V '90	VI '90	VII '90	IX '90	X '90
poprawi się	52,3	56,1	54,4	60,0	48,1	51,4	46,7	47,1	46,9
nie zmieni się	13,5	16,8	13,4	16,6	16,6	13,7	16,2	18,0	18,8
pogorszy się	19,6	14,1	17,4	17,3	17,7	19,4	19,0	19,1	13,9
Trudno powiedzieć	14,6	12,9	14,8	5,1	17,6	15,4	18,2	15,6	20,4
Aprobata "netto"	32,7	42,0	37,0	43,7	30,4	32,0	27,7	28,0	33,0

² Użyta w kwestionariuszu skala pozwalała respondentowi wybrać jedną z następujących odpowiedzi: 1 - bardzo zła; 2 - zła; 3 - raczej zła; 4 - ani dobra, ani zła; 5 - raczej dobra; 6 - dobra; 7 - bardzo dobra.

Liczba respondentów nastawionych optymistycznie przewyższa we wszystkich omawianych badaniach łączną liczbę pesymistów i tych, którzy nie przewidują zmian. Dość duży jest jednak odsetek niezdecydowanych - w przypadku oceny aktualnej sytuacji gospodarczej stanowili oni średnio około 3% badanej próby. Analiza poszczególnych kategorii odpowiedzi wskazuje, że podobnie w niewielkim stopniu malała zarówno liczba optymistów (w stosunku do badań styczniowych o 5,4 punktu procentowego), jak i pesymistów (5,7 punktu procentowego). Rósł natomiast, choć również niewiele, odsetek nie przewidujących zmian (5,3 punktu procentowego) oraz niezdecydowanych (5,8 punktu procentowego). Analiza wskaźnika "aprobaty netto" informuje o dość podobnej do poprzednio prezentowanej dynamice ocen: po bardzo wysokim kwietniowym poziomie optymizmu, w maju następuje gwałtowne załamanie, pogłębione w lipcu. Październik jest miesiącem niewielkiego, acz znaczącego wzrostu tego wskaźnika - co jest przede wszystkim związane ze zmniejszeniem się liczby pesymistów, którzy zasilili grupę niezdecydowanych.

Tak więc, w porównaniu z innymi miesiącami, październik okazał się dość wyjątkowy: optymistyczne przewidywania rozwoju naszej sytuacji gospodarczej ustabilizowały się, co prawda na poziomie ukształtowanym w krytycznym dla opinii o gospodarce lipcu, ale w połączeniu z wystąpieniem najniższego jak dotąd odsetka opinii pesymistycznych daje to najwyższą od kwietnia (najkorzystniejszego dla omawianego zagadnienia) wartość "aprobaty netto".

Opinie o rządowym programie gospodarczym i jego wpływie na gospodarkę

W każdym z analizowanych sondaży, respondenci określali swój stosunek do rządowego programu reform, stanowiącego podstawę polityki gospodarczej. Uzyskane wyniki są przedstawione w tabeli 3.

Z analizy "aprobaty netto" wynika, iż we wszystkich badaniach (oprócz lipcowego) liczba zwolenników programu Balcerowicza była większa od liczby jego przeciwników. Relacja pomiędzy tymi dwiema grupami respondentów ulegała jednak systematycznej, acz nierównomiernej zmianie na korzyść tych drugich. Jest to spowodowane jednoczesnym zmniejszaniem się odsetka ankietowanych popierających program reform (różnica pomiędzy badaniami styczniowymi i październikowymi wyniosła 6,7 punktu procentowego) i zwiększaniem się odsetka odmawiających mu poparcia (różnica

Tabela 3

w procentach

Jak określił(a)by Pan(i) swój stosunek do rządowego programu stabilizacji gospodarczej, zwanego programem Balcerowicza?	Wskazania respondentów według terminów badań:								
	I´90	II´90	III´90	IV´90	V´90	VI´90	VII´90	IX´90	X´90
Popieram go	41,5	38,6	31,6	34,5	32,7	37,1	26,1	34,8	34,8
Nie popieram go	8,5	12,9	20,2	19,1	23,9	22,5	24,3	20,9	19,2
Za mało o nim wiem	9,5	34,0	37,0	33,2	29,4	29,6	35,1	32,8	32,3
Trudno powiedzieć	40,2	14,6	11,1	13,2	13,5	10,7	14,4	11,4	13,3
Aprobata "netto"	33,0	20,7	11,4	15,4	8,8	14,6	1,8	13,9	15,6

Uwaga: Procenty nie sumują się do 100, gdyż nie uwzględniono braków danych.

w tym samym okresie sięgnęła 10,8 punktu procentowego). Należy tu dodać, że obydwie te procesy przebiegają w niestabilny sposób, podobnie jak w przypadku ocen aktualnej i przewidywanej sytuacji gospodarczej. Również tak jak i tam, najbardziej krytycznym miesiącem pod względem relacji pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami sposobu realizowania zmian gospodarczych był lipiec, w którym odsetki reprezentantów obu tych postaw były bardzo zbliżone. Niekorzystnie przedstawiały się również notowania majowe: odsetek niezadowolonych był wówczas prawie tak samo wysoki jak w lipcu, a wartość "aprobaty netto" kształtowała się na stosunkowo niskim poziomie. Wrzesień i październik były natomiast miesiącami, w których zanotowano zwiększoną w stosunku do badań lipcowych liczbę popierających i zmniejszoną liczbę odrzucających program Balcerowicza.

Dodatkowym wskaźnikiem poparcia dla programu Balcerowicza są odpowiedzi na zadane tylko w październikowym sondażu pytanie o to, czy program ten powinien być kontynuowany. Tylko 8,1% ankietowanych jest za "kontynuacją tego programu w dotychczasowej postaci", 38,8% uważa, że "należy go kontynuować, ale po wprowadzeniu istotnych zmian", a 22,5% oczekuje "opracowania nowego programu z włączeniem tych elementów programu Balcerowicza, które się sprawdziły". Tylko 13,3% badanych wolałoby "opracowanie całkowicie nowego programu gospodarczego (17,2% nie

wyraziło opinii w tej sprawie). Jak więc widać, większość - 61,3% - naszych respondentów akceptuje założenia bądź niektóre elementy planu Balcerowicza, ale oczekuje dokonania jego modyfikacji.

Te oczekiwane zmiany mogą m.in. wiązać się z zapewnieniem zmniejszenia zagrożenia utratą pracy. W sondażach czerwcowym i październikowym zapytano respondentów o słuszność poglądu, iż "bezrobocie jest koniecznym warunkiem przemian gospodarczych w kraju". W obu badaniach zgodziły się z tą opinią podobne liczebnie grupy ankietowanych (odpowiednio: 38,7 i 41,8%). Brak akceptacji tego stwierdzenia wyraziło: w czerwcu 52%, w październiku 55,5% badanych. Zmniejszyła się liczba (o 6,6 punktu procentowego) osób nie mających na ten temat opinii.

Innym, często stosowanym przez CBOS wskaźnikiem społecznej oceny gospodarczych dokonań rządu jest pytanie o związek między polityką rządu i szansami wyjścia z kryzysu gospodarczego. Wyniki są zamieszczone w tabeli 4.

Tabela 4

w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, dotychczasowa polityka rządu stwarza szansę wyjścia z kryzysu gospodarczego?	Wskazania respondentów według terminów badań:						
	I '90	II '90	V '90	VI '90	VII '90	IX '90	X '90
Zdecydowanie i raczej tak	59,7	63,7	57,9	58,0	51,0	56,5	48,4
Zdecydowanie i raczej nie	10,8	17,4	21,2	24,4	30,3	28,6	30,8
Trudno powiedzieć	29,3	19,0	20,9	17,4	18,7	14,9	20,7
Aprobata "netto"	48,9	46,3	36,7	43,6	20,7	27,9	17,6
Uwaga: Procenty nie sumują się do 100, gdyż nie uwzględniono braków danych. W marcu, kwietniu i sierpniu - brak pomiaru.							

Na uwagę zasługuje tu przede wszystkim fakt, że w październiku odsetek opinii pozytywnych zmalał do najniższego, jak dotąd, poziomu przy jednoczesnym wzroście odsetka niezdecydowanych i stabilizacją poziomu ocen negatywnych na najwyższym dotychczas poziomie. W stosunku do badań styczniowych odsetek ocen aprobujących poczynania rządu spadł o 11,3, a w stosunku do sondażu wrześniowego o 8,1 punktu procentowego. Odsetek opinii negatywnych wzrósł od stycznia o 20 punktów procentowych.

Należy jednak podkreślić, że liczba oceniających pozytywnie poczynania rządu była zawsze większa niż liczba respondentów mających przeciwny pogląd. Co więcej, tylko w sondażu październikowym odsetek tych pierwszych nie był wyższy od odsetka tych drugich i niezdecydowanych razem wziętych.

Dane zawarte w tabeli 5 przedstawiają odpowiedzi respondentów na temat oceny kosztów poniesionych przez społeczeństwo w wyniku wdrażania reform gospodarczych.

Tabela 5 w procentach

Jak Pan(i) sądzi, czy wyrzeczenia, które już poniosło społeczeństwo w wyniku realizacji programu Balcerowicza są:	Wskazania respondentów według terminów badań:	
	VII '90	X '90
znacznie większe, niż można było się spodziewać	56,9	48,8
nieco większe	20,4	19,9
takie, jak można było się spodziewać	15,3	21,3
nieco mniejsze	2,2	4,3
znacznie mniejsze, niż można było się spodziewać	1,8	1,8
Trudno powiedzieć	3,0	3,7

Uwaga. W pozostałych miesiącach nie przeprowadzono pomiaru (dot. również tab. 6).

Otrzymane dane jednoznacznie wskazują, iż podobnie jak w lipcu, realizacja programu reform pociąga, zdaniem większości respondentów, wyrzeczenia "znacznie większe od spodziewanych" - w październiku sygnalizuje to prawie połowa ankietowanych. Ogółem o większych niż oczekiwano wyrzeczeniach mówi 68,7%. Opinię, że "wyrzeczenia te były mniejsze" formułuje wręcz marginalny odsetek (6,1) badanych. Oczywiście, między wynikami z lipca (najbardziej krytycznego miesiąca dla ocen o gospodarce) i października można zaobserwować charakterystyczne różnice. Zmalał o 8,1 punktu procentowego odsetek uważających, że wyrzeczenia były znacznie większe, powiększyła się natomiast (o 6 punktów procentowych) grupa twierdzących, że wyrzeczenia były "takie, jakich się można było spodziewać".

Dane zamieszczone w tabeli 6 odzwierciedlają opinie ankietowanych o relacjach pomiędzy osiągniętymi w wyniku reform rezultatami a poniesionymi kosztami.

Tabela 6

w procentach

Czy w stosunku do już osiągniętych rezultatów poniesione koszty okazały się:	Wskazania respondentów według terminów badań:	
	VII '90	X '90
o wiele za duże	68,3	61,4
odpowiednie, warte poniesienia	22,1	29,5
raczej małe	4,1	4,9
Trudno powiedzieć	4,4	4,1

Wśród badanych dominuje (61,4%) opinia, że koszty te były o wiele za duże. Dwukrotnie mniejsza liczba respondentów twierdzi, że były one odpowiednie, warte poniesienia, a tylko 4,9%, że raczej małe. Oczywiście i tu mamy do czynienia z charakterystycznym niewielkim zmniejszeniem się odsetka (o 6,9 punktu procentowego) ocen niekorzystnych i wzrostem (o 7,4 punktu procentowego) pozytywnych.

* * *

Reasumując, porównanie wyników ostatniego, październikowego sondażu z opiniami formułowanymi na początku wprowadzania rządowego programu reform wskazuje na brak zasadniczych zmian w społecznej ocenie sytuacji gospodarczej i poczynań rządu w tym zakresie.

Nadal przeważają (57,6% badanej w październiku próby) negatywne opinie o naszej sytuacji gospodarczej - aczkolwiek odnotowujemy tu największy przyrost ocen pozytywnych (o 14,1 punktu procentowego). Tym niekorzystnym ocenom towarzyszą ciągle jeszcze duże nadzieje na dość szybką poprawę stanu naszej gospodarki - sygnalizowała je w październiku niewiele mniejsza niż w styczniu (o 5,4 punktu procentowego) grupa badanych (46,9% wypowiedzi).

Maleje również (o 6,7 punktu procentowego) liczba akceptujących program Balcerowicza - w październiku był on aprobowany przez iden-

tyczną jak we wrześniu - 34,8% - grupę badanych. Należy tu przypomnieć, że zmniejszaniu się odsetka zwolenników tego programu towarzyszy wzrost liczby jego przeciwników (od stycznia o 10,8 punktu procentowego). Odnotowujemy również zmniejszenie (o 10,3 punktu procentowego) nadal jednak licznej (48,4% ankietowanych) - grupy wyrażających zaufanie do dotychczasowych poczynań rządu, przy jednoczesnym zwiększeniu się (o 20 punktów procentowych) liczby wyrażających brak takiego zaufania.

Utrzymuje się natomiast dominujące, choć malejące, przekonanie o znacznie wyższych niż oczekiwane wyrzeczeniach związanych z wdrażaniem reform (68,7% próby - spadek od lipca o 8,6 punktu procentowego) i o zbyt dużych kosztach w stosunku do osiągniętych rezultatów (61,4% - spadek o 6,9 punktu procentowego).

O pewnej niekonsekwencji przedstawionych opinii może świadczyć fakt, że malejącemu (choć nadal sporemu) poparciu dla polityki gospodarczej rządu i negatywnym odczuciom o rozmiarach wyrzeczeń i kosztów z nimi związanych towarzyszy nadal - co prawda negatywna, ale ulegająca znacznej poprawie - opinia o aktualnej sytuacji gospodarczej.

Istotną cechą dynamiki prezentowanych ocen jest jej nierównomierność, z charakterystycznymi załamaniem w maju i lipcu. Badania przeprowadzone w tych miesiącach wskazały na zmniejszanie się liczby popierających i zarazem wzrost grona przeciwników realizowanej polityki gospodarczej. Podobną dynamikę ocen notujemy również w przypadku opinii o zmianach w sytuacji finansowej rodzin naszych respondentów (tab. 7).

Tabela 7

w procentach

Ocena zmian sytuacji rodziny w ciągu ostatnich miesięcy	Wskazania respondentów według terminów badań:					
	III '90	IV '90	V '90	VI '90	VII '90	IX '90
Poprawa	10,4	11,5	9,7	8,9	6,7	9,4
Pogorszenie	48,2	44,2	47,2	49,9	57,1	45,9
Bez zmian	38,1	40,2	39,7	38,5	33,6	42,6
Uwaga. Procenty nie sumują się do 100, gdyż pominięto braki danych. W styczniu, lutym, sierpniu i październiku brak pomiaru.						

W maju i lipcu malała liczba ankietowanych mówiących o poprawie sytuacji ich rodzin, natomiast rosła (przy malejącym odsetku niezdecydowanych) oceniających tę sytuację jako gorszą.

Pogarszanie się ocen sytuacji rodzinnej i polityki gospodarczej rządu można tłumaczyć niekorzystnymi wydarzeniami zachodzącymi wówczas w życiu gospodarczym. W maju doszło m.in. do pierwszych protestów rolniczych, strajku kolejarzy w Słupsku, wystąpiły wielodniowe braki benzyny i innych paliw płynnych oraz zapowiedziano podwyżki cen węgla, przewozów i czynszów. Mały popyt na wypuszczone w drugiej emisji obligacje był świadectwem zarówno słabej kondycji finansowej gospodarstw rodzinnych, jak i malejącego zaufania do oferowanych przez rząd korzyści płynących z zakupu obligacji. Dodatkowych niepokojów mogły dostarczyć zapowiedzi likwidacji nierentownych zakładów. Był to również miesiąc nasilonej krytyki polityki gospodarczej rządu (antyprodukcyjnej, jak ją często określano). Lipiec to przede wszystkim miesiąc erupcji protestów rolników blokujących większość międzynarodowych dróg. Formułowane opinie o nieudolności rządu lub nawet zarzuty o prowadzenie antychłopskiej polityki doprowadziły do dymisji ministra rolnictwa. Zapowiedziano również dalsze bardzo wysokie podwyżki, które po protestach i negocjacjach wyniosły: o 100% - c.o., gazu, ciepłej wody, o 80% - energii elektrycznej, o 50% abonamentów RTV i o 60% - opłat pocztowych. Zniesiono dotacje do cen węgla oraz mleka i jego przetworów. Podwyższono opłaty czynszowe.

Tak więc, występujące w maju i lipcu gorsze oceny sytuacji gospodarczej i polityki rządu w tym zakresie, działalności bądź programu L. Balcerowicza należy wiązać z wdrażaniem decyzji, które mogą przynieść pogorszenie sytuacji finansowej gospodarstw rodzinnych, lub z wydarzeniami grożącymi zachwianiem dotychczasowej polityki gospodarczej. Biorąc pod uwagę wielkość i złożoność stojących przed rządem zadań związanych z reformą gospodarczą, należy zakładać, że takie wahania ocen o naszej gospodarce będą występować nadal.